

DOI 10.31558/2519-2949.2018.3.15

УДК 323.1:811.161.2'42(477)

Кіпень В. П., Донецький національний університет імені Василя Стуса

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ЩОДО РОЗВИТКУ ТА МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ

Розглядається проблема стану змін в суспільній та політичній системі країни.

Обґрунтовуються методологічні підходи до визначення векторів і якісних характеристик перетворень в соціумі та політикумі. Політичні зміни аналізуються в інституціоналістському ключі. Доказується продуктивність використання методології історичного акціоналізму, що зосереджується на аналізі системи історичних дій через які йдуть зміни та трансформації в суспільному житті. Використано філософію конструктивізму для осмислення векторів змін в контексті становлення сингулярного світу.

Дається огляд позицій двох основних дискурсів в суспільно-політичному житті щодо характеру, направленості, способів здійснення та глибини необхідних змін. Окреслюються установки лоялістсько-еволюційного та критично-революціоністського дискурсів щодо майбутнього розвитку України. Описано оцінки та аргументи обох дискурсів щодо реформ та деформацій суспільних та політичних інститутів, яких набув розвиток суспільного і політичного життя країни.

Характер суспільних та політичних установок обумовлюють протікання змін у формах певних моделей розвитку – керовано-еволюційної і радикально-революційної. Окреслені залежні від цього вектори змін – стабілізація, модернізація, історичний прорив. Аналізується дилема стабільності-нестабільності суспільно-політичного життя. Визначається протиріччя між баченнями майбутнього в рамках основних дискурсів.

Розглянуті моделі майбутнього з урахуванням наростаючих глобальних змін людського світу, переходу до сингулярного світу з надшвидкими змінами. Описані вірогідні перспективи і загрози в розвитку країни в залежності від вибраної спрямованості суспільних змін.

Ключові слова: *суспільно-політичний дискурс, суспільні зміни, моделі розвитку, революція, реформа, стабілізація, модернізація, еволюція, стратегія розвитку, глобальні тенденції, сингулярний світ, майбутнє.*

В Україні загострився публічний дискурс щодо стану і характеру розвитку суспільства та держави. Поверхнева причина цього зрозуміла – загострення політичних протистоянь напередодні виборчих кампаній у 2019 р. Тому представники різних суспільних і політичних акторів стараються запропонувати свій порядок денний та свою логіку у відповідях на питання «де ми зараз є» та «куди і як треба рухатись». Від того, яка інтерпретація цих питань стане домінуючою в суспільстві, залежатиме диспозиція різних політичних сил в їх боротьбі та перспектива перемоги у виборчих перегонках. Однак це – політична кон'юнктура, хоч і значима в ближній перспективі, проте затіняюча більш глобальні виклики.

Політична і, більш широко, суспільна система країни знаходиться нині перед викликами і загрозами небаченого до сьогодні масштабу. Глобально-цивілізаційні, зовнішні і внутрішні, поєднуючись та взаємно підсилюючи один одного, вони ставлять в усій злободенності та очевидності проблему екзистенційного значення – виживання, існування, майбутнього країни. Осмислення даної проблеми вкрай важливе. Воно має здійснюватись в рамках інтелектуальної рефлексії мислячим сегментом суспільства, більш вільним від політичної заангажованості і здатним формувати смисли на довгу перспективу. Наступним кроком зазвичай стає переведення напрацьованих інтелектуалами ідей в ідеологічні та політичні наративи, з яких може формуватись стратегія розвитку. Такими є глибинні затребуваності необхідності пошуків відповідей на нетривіальні загрози українському буттю.

Окреслена проблема дуже масштабна, потребує таких же масштабних зусиль спільноти інтелектуалів різних сфер мислєдїяльності. Для даного матеріалу ставляться задачі окреслити деякі методологічні підходи до проблем сучасного розвитку країни на стику політичної теорії, соціології і соціальної філософії. Пропонується розглянути політико-державний розвиток країни через інституціоналістську концепцію аналізу політичних змін. Розвиток суспільного життя варто

аналізувати на основі методології історичного акціоналізму. Глобально-цивілізаційний контекст українських перетворень потребує соціально-філософського трактування в рамках конструктивістського підходу.

Предметом аналізу виступають суспільно-політичні зміни, їх необхідність, широта, вплив на стабільність соціальної і політичної систем, міра реформізму і революціонізму в оптимальному сценарії відповідей на системні виклики. Соціальні актори тяжіють до певних векторів розвитку і окреслення конфліктності різних суспільних тяжінь може дати принципово різні моделі розвитку країни. Їх публічне осмислення необхідне для уникнення деформацій соціальних і політичних інститутів, чи виправлення тих, які вже проходять. Головне ж, це вибір власного майбутнього.

Названі аспекти проблеми активно досліджуються суспільствознавчими науками. Частіше представниками політичної науки, можливо тому, що зміни політичні найбільш динамічні та видимі. Із останніх спроб цікавою є робота З. Бялоблоцького, зосереджена на порівняльному аналізі стабільності та ефективності урядів у політичних системах Східної Європи, куди включена і Україна [1]. Із вітчизняних авторів можна виділити ще В.Литвина, що пропонує бачення теоретико-методологічних засад дослідження стабільності урядово-політичної [2]. Політико-економічний аналіз взаємодії змін і стабільності в неінституціоналістському підході напрацював Д.Норт [3]. Відома робота Д.Аджемоглу та Д.Робінсона «Чому нації занепадають» дає відповідь на це, ґрунтуючись на інституціоналістській теорії боротьби успішних націй за інклюзивні політичні та економічні інститути суспільства. Останні приносять благополуччя народам тоді, коли розширюють свободу в суспільстві, обмежують владну еліту та забезпечують рівні економічні і політичні права [4].

Комплексний соціологічний аналіз соціального розвитку здійснили Гавриленко І.М., Мельник П.В., Недюха М.П. Автори вирізнили розвиток в трактуванні макросоціологічних теорій функціоналізму, конфліктуалізму, історичного акціоналізму. Кожний з цих напрямків виробив свою впорядковану концепцію історичних перетворень, де по-різному тлумачиться саме поняття розвитку, його джерела, передумови і ресурси, процеси структурних перетворень, можливості суспільства щодо його здійснення; оцінка наслідків, ними спричинених [5]. Соціологами перевага віддається теорії історичного акціоналізму, що зосереджується на аналізі системи історичних дій, через які йдуть зміни та трансформації в суспільному житті завдяки розв'язанню класових і політичних суперечностей.

Корисною є концепція відомого соціолога П. Штомпки, який суспільні зміни трактує через поняття соціальної травми. Дискурс травми звертає увагу на дестабілізацію, дезорганізацію і дезорієнтацію, які є наслідками соціальних змін, які настають незалежно від їх сутності, тобто і в тому випадку, якщо зміни носять прогресивний характер [6]. Цей підхід був апробований нами при аналізі стану суспільної свідомості на Донбасі в 2014 р. – травмована свідомість розглядалася як наслідок політичних змін у Києві і фактор нестабільності [7].

Соціально-філософський зріз дозволяє побачити розвиток країни в масштабі глобальних цивілізаційних змін, осмислити власний шлях в контексті перспективи людства. Серед українських мислителів актуальною практичною філософією змін активно займається С.Дацюк, який поєднує в мисленні філософські абстракції зі змістовною розмовою щодо актуальних викликів перед українським суспільством [8,9].

При зосередженості на одному з дисциплінарних підходів вимушено випускаються деякі інші важливі аспекти. Трансдисциплінарне дослідження поставлених проблем дозволяє враховувати фактори, котрі елімінуються при роботі в окремій сфері суспільствознавчого знання.

В актуальному політичному дискурсі множинність оцінок щодо стану суспільства та політичної системи України можна звести до двох узагальнених. Перша об'єднує прихильників в цілому позитивного трактування наявних процесів, змін, які проходять в ході політики реформ, здійснюваних правлячою елітою. Це умовно – лоялісти-еволюціоністи. Друга – критики-революціоністи. Останні негативно оцінюють наявні суспільні та політичні трансформації, їх результати та спрямованість, виступають за радикальні пришвидшення суспільних змін на принципово інших концептуальних підходах. Розглянемо аргументи сторін.

Перші вважають, що політична система еволюціонує, модернізується, проводить реформи в основних політичних інститутах. Вибраний і здійснюється, вперше за період незалежності, чіткий вектор руху – побудова демократичного, правового суспільства європейського типу через інтеграцію в європейські та західні інституції. Розгорнута боротьба з корупцією, створюються і вбудовуються в політичну систему нові антикорупційні контрсистемні інститути. Проводиться конституційна реформа, адміністративна, реформа судової системи, реформи в силовому блоці

держави – поліції, армії, реформа децентралізації влади. Реформування здійснюється не лише щодо основних державних інституцій, а й в базових соціальних інститутах – в охороні здоров'я, освіті, економіці. Системні зрушення сталися на рівні громадянського суспільства, яке все сильніше тисне на державну бюрократію для забезпечення підзвітності та прозорості публічних інститутів і чиновників. Успішно проводиться безпекова політика на укріплення обороноздатності країни та військово стримання агресора при головній орієнтації на дипломатичні методи відстоювання суверенітету за підтримки західних союзників. Результати цих змін в цілому позитивні, відповідають прогресивному вектору історичного поступу, причому досягнення післяреволюційної України є системні та незворотні.

Більшість аналітиків погоджується, що темпи перемін можуть вважатися низькими, а результати не такими переконливими в плані зростання добробуту людей та рівня справедливості в суспільстві. Це викликає широке розчарування, низьке сприйняття перемін і протестні настрої серед багатьох суспільних груп. Проте цьому є об'єктивні причини. Головні з них – внутрішня інерція та косність старих інститутів, спротив консервативних соціальних груп та політичних опонентів, набуті в попередньому періоді деформації (наприклад, олігархізація політичного та економічного життя) та зовнішні загрози, в першу чергу із-за триваючої війни та необхідності переорієнтувати економіку з російського на західні ринки. Невдоволення, протестні настрої, вимоги «продовження Революції» та повалення діючої влади провокуються і розганяються антидержавними чи безвідповідальними популістськими силами, що фактично працюють на інтереси зовнішнього ворога. Дестабілізація державних інститутів, спроби повалення нинішнього політичного режиму несуть неприпустимі загрози всій українській державності. Проводити глибокі системні реформи в часи військового конфлікту й гібридної війни з Росією надзвичайно складно і ризики модернізації подвоюються, а ціною помилок може стати саме існування незалежної української держави.

Такі оцінки стану суспільно-політичного розвитку обумовлюють концептуальне бачення моделі та конструктивної програми дій щодо подальшого напрямку, мети, темпів, рушійних сил суспільних та політичних перетворень. Вибирається поміркована еволюція за типом модернізації зверху, під контролем правлячого класу. Західний, європейський вектор вторинної «модернізації навздогін» з врахуванням специфіки українських реалій, які західним партнерам нерідко подаються через інтереси панівного класу. Продовження заявлених реформ, які поєднують в різних пропорціях помірно прогресивні новації та значну імітаційну складову. Головною метою впроваджуваних змін бачиться збереження політичної та соціальної стабільності системи. Імітаційна складова змін необхідна для утримання від активного спротиву впливових старих суспільних груп з державного управління, з економіки, які давно користувалися привілеями і здатні дезорганізувати функціонування в значних сегментах суспільного життя. Таким бачиться керований правлячим класом розвиток. Рушійними силами такого повільного еволюціонування політичної і соціальної систем стають суспільні групи, наближені до влади і управлінських структур, лояльні бізнес-групи та поміркована частина громадянського суспільства, що більше представляє підлеглий клас соціуму. Їх союзниками стають частина національно-патріотичних сил та рухів, співпрацюючих з владою та сприймаючих її як менше зло ніж загроза розвалу держави при нових масових протестах, розгулі популізму та діях «п'ятої колони». Супротивниками сприймаються будь-які сили і рухи, що можуть підірвати стабільність, владу правлячого класу, вибрані вектори і методи проведення змін. До них відносять як відкрито чи приховано антидержавницькі сили, так і радикальні патріотичні та популістсько-консервативні елементи суспільно-політичного життя. Це модель розвитку – керовано-еволюційна, при керованості з боку і в інтересах правлячого класу та повільній модернізації політичної і соціальної систем в напрямі формування інклюзивних політичних й економічних інститутів.

Другий дискурс – від критиків-революціоністів – стоїть на іншій, часто протилежній сукупності аргументів. Зауважимо, що критиків-ретроградів із різних залишків опори колишнього режиму В. Януковича, до цієї групи не відносимо. Їх бачення досить однозначні щодо бажаних змін і напряму розвитку країни й спрощено формулюється зараз як «вперед до старої доброї стабільності часів регіоналів та до миру з Росією». Хоча примітивність і безперспективність даних постулатів очевидна, це не зменшує небезпек маніпулюванням ними на найближчих виборах за активної підтримки зовнішніх сил. Проте для конструювання позитивного проекту суспільних змін подібні бачення не мають відповідного змістовного наповнення та не приймаються нами до аналітичного розгляду.

Представники другої позиції вважають післяреволюційну політику влади провальною. Здійснювані реформи паліативними, неефективними, по суті імітаційними. Вони робляться правлячим класом для себе, не руйнують стару олігархічну політичну та соціальну систему, а лише її підкрашують. За своєю природою діяльність українських можновладців позбавлена інноваційності, є копіюванням західних зразків і, головне, неадекватна новим умовам глобального розвитку та особливим загрозам для України сьогодні. За технологіями проведення реформ задум по створенню нових інституцій з наступним вбудовуванням їх в стару деформовану систему є принципово помилковим. Нові елементи досить швидко поглинаються системою, не даючи кардинальних позитивних змін. Це засвідчує і антикорупційна політика, і реформа поліції, і судова реформа, і багато інших декларованих реформ. Політичні та економічні інститути в основному дисфункціонуючі, не забезпечують зростання політичних прав і свобод громадян, суспільної справедливості та матеріального благополуччя. Соціологія засвідчує зростання суспільного невдоволення, розчарування, протестності. Це фактично політика панівного пригноблюючого класу, посилююча визиск більшості соціальних груп, знедолення соціальних низів та відтворення історично безперспективної насильницько-примусової моделі суспільного розвитку. Такий розвиток неминуче продукуватиме соціальні травми, суспільні конфлікти та політичний хаос.

Є звичайно приклади позитивних змін та реальних просувань в модернізації, в системі відносин громадяни-влада. Зроблені конкретні кроки щодо доступності публічних послуг від органів влади, у створенні умов відкритості та підзвітності службовців, введенні прозорих процедур державних закупівель, в просуванні першого етапу реформи децентралізації і місцевого самоврядування, в реформі охорони здоров'я. Проте успіхи є локальними, прориву в поступі суспільства не забезпечують. Зроблені ці кроки не з доброї волі правлячого класу, а через тиск громадянського суспільства та, окремо, західних союзників. Вони не стали незворотними, спостерігається контрнаступ на революційні цінності і здобутки та на громадських активістів і політиків-реформаторів. Правлячий клас та державна бюрократія не «генерують системні зміни, ...вони дегенерують системні зміни (блокують, збочують, відкочують) за рахунок псевдозмін, мікрозмін, антизмін» [9].

Не менш серйозній критиці піддається безпекова політика влади. Маніпулятивним міфом називається наступна лінія пропонованої президентом та його політичними прихильниками політики: «Ми виграємо війну шляхом торгівлі геополітичною орієнтацією, частинами суверенітету, економічними зобов'язаннями та впровадженням норм та законів західного світу або, якщо говорити лише про видимі публічні дії в популярному вираженні, – політико-дипломатичними засобами. Ми переіменуємо АТО в ООС і, ведучи зовнішні торги, будемо сподіватися на закордонних миротворців. Багато хто в це вірить.» [9]. Україна сьогодні не суверенна, фактично перебуває в стані зовнішнього управління і окупації ззовні частини території.

Пропонуються також інші конструктивні моделі майбутнього та необхідних змін. Вони базуються на принципово іншій філософії бачення майбутнього. Необхідність радикальних змін виводиться з твердження про передкризову ситуацію для всього людства. В цьому українські інтелектуали погоджуються з оцінками останньої ювілейної доповіді Римського клубу «Come On! Капіталізм, короткозорість, населення та руйнування планети» [10]. Правда, рекомендації, як і установки доповіді досить різко критикуються. Зокрема, помилковою є установка на рівновагу, баланс, цілісність розвитку в передсингулярному світі, що стрімко міняє світ нинішній. «Рівноважний розвиток (sustainable development) можливий лише поза ситуацією фундаментальних змін. Така установка може існувати в періоди відносно мирного і неекспоненціального зростання. Але така установка є принципово помилковою в ситуаціях експоненціального зростання і наближення до фундаментальних змін, які члени Римського клубу не заперечують. Коли ціле міняється, має бути установка на розрив чи перетворення, а не на інтеграцію. Коли все міняється, ніякої рівноваги бути не може, навпаки, лише нерівновага супроводжує будь-які зміни.» [11]. Швидкість і глибина змін в житті людства такі, що рівноваги між швидкістю і стабільністю не може існувати в принципі, а отже теорія рівноважного розвитку не працює в швидкому світі, що ще більше пришвидшується. Стабільності в найближчі десятиліття в світі не буде. Тим більш невірними є установки дискурсу правлячого класу України на стабільність, повільну еволюцію та збереження status quo. Такий вибір позбавляє країну і народ взагалі позитивного майбутнього. Лише дії з урахуванням глобальних загроз і тенденцій та впровадження соціальних інновацій в країні для включення в глобальні зміни дадуть Україні її шанс. Потрібна принципово нова стратегія розвитку. Стратегічна орієнтація на самовизначення в масштабі людства та експансія

у світ дозволить подолати ситуацію втрати суверенітету і майбутнього. Напрацьовуються можливі й необхідні в країні радикальні соціальні інновації, що складуть зміст такої стратегії життя і розвитку в світі швидких змін та турбулентності. Серед них – орієнтація на мережу Громад, діючих на умовах співуправління, співволодіння, інклюзії, недомінації, масової співпраці та множинності. Вони перебиратимуть все більше функцій держави, яка занепадає та дозволяє самостійно здобувати добробут. Опора робиться на ініціативу, інновації, інтелект, транстериторіальну мобільність, нові відносини власності, нові фінансові відносини. Такий підхід може дати зразок моделі розвитку і Україні, і світу.

Операційним засобом розробки такої стратегії в нинішній передвиборній ситуації визнано частиною інтелектуалів та громадських експертів створення нового Суспільного Договору. Презентація його підв'язується під виборчу кампанію однієї з опозиційних політичних сил. Це робить саму ідею політично дуже контраверсійною у суспільному сприйнятті. Правда, в сенсі суспільного сприйняття ідеї політики нинішньої влади є ще менш популярні.

Боротьба між цими двома дискурсами може визначити як найближчу політичну перспективу України, так і суспільну стратегію в рамках довгої хвилі розвитку. Хто нав'яже свій порядок денний, той диктуватиме підходи до змін. Можна обгрунтовано припустити, що у випадку перемоги першого лоялістсько-еволюційного дискурсу країна виграє в тактичному плані, отримавши попервах менше потрясінь, при програві в плані стратегічному – втрату майбутнього. І навпаки, другий критично-революціоністський дискурс приведе в реалізації до фундаментальних змін, потрясінь і культурних травм для соціальних інститутів і суспільних груп в короткій перспективі, проте може дати стратегічний виграв майбутнього для країни. В українців є прагнення змін, але є і страх перед змінами. Вибір країна скоро зробить.

Бібліографічний список:

1. Бялоблоский З. Стабільність та ефективність урядів у політичних системах країн Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 470 с.
2. Литвин В. Урядова стабільність: теоретико-методологічні засади дослідження// Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2009. № 21. С. 117-121. – http://vlp.com.ua/files/24_49.pdf
3. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М. Фонд экономической книги Начала. 1997. 190 с.
4. Аджемоглу Дарон, Робинсон Джеймс. Чому нації занепадають / пер. з англ. О.Дем'янчука. 2-ге вид., випр. К.: Наш формат, 2017. 440 с.
5. Гавриленко І.М., Мельник П.В., Недюха М.П. Соціальний розвиток: Навчальний посібник. Київ, 2001. 484 с. – http://www.vuzlib.net/sots_rozv/_index.htm
6. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. с польск. С.М. Червонной. М.: Логос, 2005. 664 с.
7. Кіпень В.П. Травмована свідомість як наслідок і фактор нестабільності (дослідження масових настроїв Донецька) // Ж. «Схід», травень 2014. С.5-9.
8. Дацюк Сергій. Граничні умови змін. – <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5b5ad27692db4/> 27 липня 2018.
9. Дацюк Сергій. Готуватися до змін. – <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5af1659264ef8/> 08 травня 2018 .
10. von Weizsaecker, E., Wijkman, A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. Springer, 2018. 220 p.
11. Дацюк Сергій. Переінакшення доповіді Римського клубу – <https://www.uainfo.org/blognews/1515765783-pereinakshennya-dopovidi-rimskogo-klubu.html> 12.01.2018.

Kipen V. P. Socio-political discourse on development and future Ukraine

The article studies the state of changes in the social and political system of the country. It substantiates the methodological approaches to determining the vectors and qualitative characteristics of transformations in the society and politics. Political changes are analyzed in the institutional context. The paper proves the efficiency of applying the methodology of historical actionalism, which concentrates on the analysis of the system of historic actions through which changes and transformations in the social life occur. The philosophy of constructivism is used for perception of the vectors of changes in the context of a singular world establishment.

The article provides an overview of two key discourses in the socio-political life regarding the character, vector, ways of implementation and depth of the necessary changes. It outlines the key points of the loyalist-evolutional and critical-revolutionist discourses regarding the future development of Ukraine. The study gives estimations and arguments of both discourses regarding the reforms and

deformations of social and political institutions, which the development of social and political life of the country has undergone.

The nature of social and political messages determines the course of changes in the forms of certain development models, namely, the ordered-evolutional and radical-revolutional ones. The corresponding dependent vectors of changes – stabilization, modernization, historical breakthrough – have been outlined. The dilemma of stability vs. instability of socio-political life is being analyzed. The controversies between different visions of the future within the framework of key discourses are determined.

The models of the future with the consideration of growing global changes of the world, transition to singular world with super-fast changes are studied. The possible perspectives and threats for the development of the country depending on the chosen vector of social changes are described.

Key words: *socio-political discourse, social changes, development models, revolution, reform, stabilization, modernization, evolution, development strategy, global tendencies, singular world, the future.*